

TÜRKİYE'DE GAZETE YAYINCILIĞININ BAŞLAMASI VE GELİŞMESİ

E. Özgür GÖNENÇ*

Le commencement et le developpement du journalisme en Turquie

Dans cet article intitulé "Le commencement et le développement du journalisme en Turquie" on a parlé tout d'abord de la communication. Et puis on a parlé du journalisme à l'époque de l'Empire Ottoman. Et dernièrement on a parlé du journalisme d'aujourd'hui

Mots cles: Journalismisme, histoire de la presse, développement

.....

Günümüz insanı hızla değişen bir toplum içinde yaşamaktadır. Çevremizdeki her şey bu değişimden payına düşeni almaktadır. Bu sürekli değişim kitle iletişim araçları için de söz konusudur. İlk çağlarda en ilkel biçimde yapılmakta olan iletişim, günümüzde teknolojik ürünlerin katkısıyla biçimsel ve niteliksel olarak değişime uğramıştır.

* Araş. Gör. Dr. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi.

İletişim insanlığın en temel gereksinimlerinden biridir ve toplumların uygarlık düzeyini bilirler. Bu anlamda toplumsal gelişme iletişim sektöründeki ve iletişim araçlarındaki gelişmeyi de belirlemektedir. Günümüzdeki toplumsal gelişme, bilgi toplumunun gelişmesi yönündedir.

Çağdaş iletişim düzeni daha teknik daha hızlı ve daha yoğun özellikler içermektedir. Bu özelliklerin getirdiği etkilerle birlikte kitle iletişim araçlarının evrensel ve ulusal kültüre sağladığı katkı daha da etkili olmaktadır.

Bu nedenle özellikle gelişmekte olan ülkeler kitle iletişim araçlarındaki teknolojik gelişmenin izlenmesi ulusal kültür ve iletişim düzeni açısından yaşamsal önem taşımaktadır.

Gazete yayıncılığı teknolojisinin başlangıcı Gutenberg zamanına kadar uzanmaktadır. Günümüz gazete yayıncılığının başlaması 19. Yüzyıla birlikte gerçekleşmiştir. Bunun nedeni kitle iletişim araçlarının gelişmesi ve yaygınlık kazanmasıdır.

Gazete işletmelerinin de diğer işletmelerde olduğu gibi yaşama ve gelişme gücüne sahip olabilmeleri etkinlikle buldukları çevreye uymaları ile mümkündür. Teknolojik gelişmeleri ve yenilikleri kendi bünyesi içinde kullanmaya başlaması ile gazete, gazete gerçek anlamda bir görünüme kavuşmuştur.

Teknolojik gelişmelerle birlikte yalnızca haber metinlerinden oluşan gazete sayfaları, görsel malzemelerin de kullanılmaya başlamasıyla daha cazip bir kitle iletişim aracı görünümüne kavuşmuştur.

İlk gazetelerden günümüzdeki gazetelere gelinceye kadar gazete işletmeleri, yazı işleri, teknik ve baskı bölümlerinde gelişen

ve sürekli yenilenen sistemlerin kullanılmasıyla toplumdaki yerini koruyabilmiştir.

Türkiye'de Gazete Yayıncılığının Başlaması ve Gelişmesi konulu makalemizde öncelikle gazete öncesi iletişimin nasıl yapıldığından ve dünyada gazete yayıncılığının nasıl başlayıp geliştiğinden söz etmenin doğru olacağı kanısındayız.

İnsanın çevresini algılaması, belirli biçim ve içeriklerde simgelerle tanımlaması ve yarattığı sözcüklerden ya da simgelerden dizgeler oluşturması genel anlamda dil denen kültür aracını oluşturmuştur. Dili geniş anlamda sözcükler ya da davranışlarla aktarılan simgesel tanımlamalar olarak ele alırsak değişik çevrelerin ve yaşam biçimlerinin simgelerde değişik yapılanmalara yol açtığını ve farklı dillerin oluştuğunu görürüz. (İlal, 1991:9)

İletişim önceleri ateşin bulunuşuyla dumanla verilen işaretlerle başlamıştır. İ.Ö. 4000 yılında yazının kullanılmaya başlanmasıyla, sözlü iletişim değişime uğramıştır. İletişim ile birlikte sınırlar ortadan kalkmış ve bu gelişim toplumlar arasındaki ilişkileri de etkilemiştir.

İlk çağ döneminde Roma İmparatoru Julius Ceasar senato tutanaklarını Acta Senatus adıyla yayınlamaya başlamıştır. Böylece halk devlet çalışmalarından haberdar edilmiştir. Acta Diurna'nın yayınlanmasıyla da günlük önemli olaylar halka duyurulmuştur.

Ortaçağ'da İ.S 911 yılında Pekin'de "King Pao" gazetesi yayınlanmıştır. Bu dönemde gezginci satıcılar ve saz şairleri kentler ve şatolar arasında sözlü haberleşmeyi sağlamaktaydı. Ortaçağ'da

hür düşüncenin yerini taassup almış ve okullar kapatılmıştı. Okuma yazma bilenlerin sayısında azalma görülmüştür.

John Gutenberg 1455 yılında Avrupa'da ilk basımevini kurmuştur. İlk kitap olarak da İncil basılmıştır. Fransa'da matbba ve kitaplara karşı sıkı önlemler alınmıştır. İzinsiz kitap basanlara ölüm cezaları getirilmiştir. 1486 yılında Magonza'da basın tarihinin ilk din dışı sansürü uygulanmıştır. 1559'da kilise yasaklanmış kitaplar listesi oluşturmuştur. Fransa'nın Bastille Hapishanesi'nde 1600-1756 yılları arasında 800 kadar yazar ve basımevi sahibi yargılanmıştır. Basımevlerinin kontrolü kilisenin elinden alınarak kralın otoritesine verilmiştir.

Ortaçağda ilk haberleşme 13.yüzyılda ortaya çıkan haber mektuplarıyla başlamıştır. Artık Avrupa'da yaşayan insanlar olup bitenleri öğrenmek, fikir sanat ve ticaret çevrelerinde geçen olayları haber almak ihtiyacını duymaya başlamışlardır.

Bu haber mektuplarının doğmasında ve yayılmasında ticaret yapanlar, devlet adamları, kilise görevlileri ve aydınlar etkili olmuştur. Haber mektupları gazetenin öncüleridir. Matbaanın bulunuşuyla haber mektupları şekil yönünden değişime uğramıştır. 16. yüzyılda Avrupa'da görülen toplumsal ve kültürel değişimlerle haber mektupları gazete şekline dönüşmüşlerdir. (İnuğur, 1982:55)

Bugünkü anlamda ilk gazete, 1609 yılında Strasbourg'da haftalık çıkan ve Almanca olarak yayınlanan Avis Relation der Zeitung'tur. Bu gazete Johann Carolas tarafından çıkarılmakta ve dış politika ve savaşlarla ilgili haberler vermekteydi. Bu dönemde gazetelerde siyasi içerikli haberlere yer verilmemekte daha çok hikaye, haber, şiir, türü yazılar yayımlanmaktaydı.

1789 Fransız Devrimi ile birlikte basında önemli gelişme ve değişimler olmuştur. Teknik gelişmelerin paralelinde düşünsel ve siyasal alanlarda da yaşanan köklü değişikliklerle basımevleri birer sanayi kuruluşu olmaya başlamışlardır. Muhalefet gazeteciliği doğmuş, siyasal olaylar günlük gazetelerde yayımlanmaya başlamıştır.

Bir çok yeniliklerle birlikte gazetelere ilan konulmaya da başlanmıştır. 17. Yüzyılda çıkan bu yenilik ancak 18. Yüzyılda uygulanmaya başlamıştır. 17. Yüzyılda gerçek anlamda yayım hayatına başlayan gazetelerin, büyük ölçüde uygulanması ve yayılması 19. Yüzyıl içinde olmuştur. İletişimin doğru ve çabuk yapılabilmesi için gerekli koşullar sağlanmış, telgraf, telefon gibi uziletişim araçlarının bulunması gazete yayıncılığını gelişmesinde önemli rol oynamıştır.

Yine bu yüzyılda dizgi makineleri, rotatifler, kağıt ve mürekkebin sanayi ürünü olarak üretilmeye başlanması ile gazetelerin üretimi büyük gelişmeler kaydetmiştir.

Yazılı basındaki bu gelişmeler, 1900'lü yıllarda altın çağını yaşamıştır. Artık söz konusu olan yüksek tirajlı ve modern anlamda gazeteciliktir. Günlük 1 milyonun üzerinde tirajlara çıkan gazetelerin bu atılımı 1930'lu yıllara kadar devam etmiştir. Yazılı basının gelişmesindeki en büyük engel Birinci Dünya Savaşı olmuştur. (İnuğur, 1982:21)

Gazete olgusuna bir kitle iletişim aracı olarak bakıldığında şunu görmekteyiz. İnsanların bir araya gelmesi ve topluluk oluşturmasıyla birlikte kitle iletişimi doğmuştur. Kitle iletişimi de

ancak kitle iletişim araçları kullanılarak yapılmaktadır. Bu kitle iletişim araçlarından biri de gazetedir.

Gazetecilik gelişmelerle uyum sağlamış ve bir endüstri kolu haline gelmiştir. Yatırımcılar, fikir işçileri, teknik işçilerden oluşmaktadır. Gazete kültürel bir içerik taşıması açısından diğer işletmelerden farklıdır.

Ortak yanı ürettiği ürünü satarak kazanç sağlamasıdır. Gazetenin görevi toplumsaldır ve malzemesi insandır. (Rigel, 1993:84-85)

Gazetenin ve gazete yayıncılığının dünyadaki gelişiminden söz edilmesinin ardından, Türkiye’deki gelişiminden söz etmenin gerektiği kanısındayız.

Basının Türkiye’deki gelişimi matbaanın Türkler tarafından kurulmasıyla başlar. İlk Türk Matbaası İbrahim Mütefferika ve Sait Efendi tarafından kurulmuştur. Osmanlı döneminde basının uygulanması ve gelişmesi ülke dışındaki hareketlerden etkilenmiştir.

Osmanlı devletine matbaanın girişi 1726 yılından daha eskilere dayanmaktadır. İspanya’dan Osmanlı Devleti’ne göç eden museviler beraberinde matbaayı da getirmişlerdir. (İnuğur, 1982:151) David ve Samuel kardeşler Hz. Musa’nın “Beş Kitap” isimli kutsal kitabını 1494 yılında İstanbul’da basmışlardır. (Gevgili, :203) Selanik, Edirne ve Halep’te başka basımevleri kurulmuş bunları 1567’de Ermenilerin, 1627’de Rumların kurdukları basımevleri izlemiştir. Daha sonra elyazmacılığının ve hattatlığın tehlikeye gireceği endişesiyle II. Beyazıt tarafından yasaklandıysa da daha sonra III. Ahmet döneminde serbest bırakılmıştır.

Bütün bunlara rağmen batıdaki gelişmeleri yakından izleyen Osmanlı Devleti, bilim, coğrafya ve tarih kitaplarını basmak şartı ile matbaanın kurulmasına ve çalışmaya başlamasına izin vermiştir. Böylece ilk Türk matbaası 1726 yılında III. Ahmet döneminde açılmıştır. Ancak gavur icadı olarak görüldüğü için ancak üç yıl sonra 1729 yılında çalışabilmiştir. Gazeteler, bu gelişmelerden ancak 100 yıl sonra Türkçe olarak yayınlanmıştır.

Osmanlı devletinde gazetelerin yayın hayatına başlaması matbaanın kurulmasına benzemektedir. Önce, ülkedeki yabancılar kendi dillerinde gazete çıkarmışlardır. Fransızlar 1795 yılında "*Bulletin des Nouvelles*" adlı gazeteyi yayımlamışlardır. Yayın amacı Fransız Devrimini anlatmak ve dünyanın desteğini kazanmaktır.

Yine Fransızlar Ekim 1796'da *Gazette Française de Constantinople* adındaki aylık 4 sayfadan oluşan bir gazete çıkarmışlardır. Haberler Fransa ve dış dünya ile ilgilidir.

1 Kasım 1831 tarihinde Türkler tarafından Türkçe olarak çıkarılan ilk gazete *Takvim-i Vekayi'dir* II. Mahmut tarafından hükümet tarafından çıkarılmıştır. Resmi Gazete niteliğindedir. Takvim-i Vekayi devrin iç ve dış haberleri, askeri işler, bilim, ticaret, fiyatlar din adamlarının tayinleri gibi konularda halka bilgi veriyordu.

Takvim-i Vekayi 1860'lara kadar bu şekilde sürmüştür. Bu tarihten itibaren devletle ilgili belgeler ve tüzükleri yayınlamıştır. Osmanlı Devleti ortadan kalkıncaya kadar yayını sürdürmüştür.

Türkçe olarak basılan ikinci gazete *Ceride-i Havadis* özel çaba ve sermaye ile çıkarılan ilk gazetedir. William Churchill adında

bir İngiliz tarafından 1840 yılında yayımlanmıştır. Haftalık bir gazetedir.

Özel teşebbüs tarafından çıkarılan ilk Türk gazetesi ise Agah efendi ve Şinasi tarafından çıkarılan Tercüman-ı Ahval’dır 1860-1867’ye kadar yayınına devam etmiştir. Fikir gazetesi olmasının yanı sıra zengin içeriği dönemin olaylarını işlemeye çalışmıştır. Bu yönüyle gerçek bir gazetenin temelini atmıştır.

Şinasi tarafından 1862’de çıkarılan bir başka gazete ise *Tasvir-i Efkâr’dır*. Bu bir fikir gazetesidir. Şinasi yazılarıyla Hürriyet düşüncesini yaymaya çalışmıştır. Türk Basın tarihinde çok önemli bir yeri vardır. Hükümetten tepki alan Şinasi Paris’e gitmek zorunda kalınca *Tasvir-i Efkâr*’ın Başyazarı Namık Kemal olmuştur.

Namık Kemal’in 1867 yılında Londra’da çıkardığı *Hürriyet* gazetesi Osmanlı aydınlarının düşüncelerine yer vermiş ve bu özelliğiyle ilk düşünce gazetesi olmuştur.

1870 yılında Alekson Sorrafiyan tarafından çıkarılan *İbret* Gazetesi 1872’de Ahmet Mithat Efendi’ye devredilmiştir. Daha sonra İstibdat dönemine rağmen 1876 yılında Ahmet Mithat Efendi tarafından Tercüman-ı Hakikat yayımlanmıştır. Bu dönemin kısıtlamalarına rağmen basın tekniğinde bir gelişme görülmektedir. Özgürlükçü düşünceler de halk arasında yaygınlaşmıştır.

II. Abdülhamit tarafından ilan edilen 1876 Anayasası ile gazeteler içinn de özgürlük dönemi başlamış ve 1908 tarihinde ise 30 yıldan beri ilk kez gazeteler sansür edilmeden çıkmıştır.

II.Meşrutiyet döneminde de yabancı ülkelerdeki sol eylemlerden etkilenerek Türkiye’de ilk kez sol basın kurulmuştur.

İlk sosyalist gazete 1908 yılında çıkan ve liberal sosyalizme savunan haftalık gazete *Gave Gazetesi*dir. (İnuğur, 1982:327)

Yazılı basın aracı olarak gazetelerin Osmanlı döneminde başlayan gelişimi, Cumhuriyetin ilanından sonra da hızlanarak devam etmiştir. Basın alanındaki bu gelişmeler değişik teknik gelişmelerin Türkiye'ye gelişi ile bağlantılı olarak ortaya çıkmıştır.

14 Eylül 1919 tarihinde çıkarılan *İrade-i Milliye* Gazetesi Atatürk'ün adını koyduğu ilk gazetedir. Bu gazete Sivas Kongresi tutanaklarıyla, Mustafa Kemal'in görüşlerini yansıtmaktaydı.

1919 yılında kurulan bir başka gazete ise yine Mustafa Kemal'in emriyle kurulan *Hakimiyet-i Milliye* Bu gazete aracılığıyla yeni Türk devletinin yeni rejimi Cumhuriyeti bütün dünyaya duyurmuştur.

1924 yılında ise Yunus Nadi tarafından *Cumhuriyet* Gazetesi çıkarılmıştır. Daha sonra 1925'te çıkarılan Takrir-i Sükun Yasası basına yeni sınırlamalar getirmiştir.

1928 yılında harf devriminin yapılmasından sonra Arap Alfabeti yerini Latin Alfabetine bırakmıştır. Toplumdaki iletişim ortak dil aracılığıyla gerçekleşeceği için Atatürk yazı devrimini Gazetelerle halka daha çabuk ulaştıracağına inanmaktaydı.

Daha sonra 1946 yılına gelindiğinde CHP Hükümeti yaptığı bir değişiklikle basın yasasındaki gazete ve dergileri geçici kapatma yetkisini kaldırmıştır.

II. Dünya Savaşı'nda Türk basınında cepheleşmeler ortaya çıkmıştır. Bazı gazeteler kapatılmıştır. Savaştan sonra ise gazetelerin sayısında belirli bir artış ortaya çıkmıştır. II. Dünya

Savaşı sonrasında rotatif makinaları yenilenmiş, modern baskı ve gazetecilik yöntemleri günlük basına girmeye başlamıştır.

1948 yılında Sedat Simavi Hürriyet Gazetesi'ni İstanbul'da yayımlamaya başlamıştır. Hürriyet bir yığın gazetesi özelliği taşımaktaydı. Türk gazeteciliği 1948 yılına kadar fikir gazeteciliği türündeydi. Hürriyet Gazetesi bu geleneği yıkmıştır. Hürriyet Gazetesi'nde kurucusunun ölümünden sonra bütün özel fikir yazıları kaldırıldı. Yalnız haber ve aktüalite gazetesi durumuna gelmiştir.

Artık gazeteler halka, kendi istediğini değil, halkın istediğini aradığını vermektedirler. Gazetecilikte işletmecilik ve haber çağı böyle başlamıştır.

1950 yılında İstanbul'da Ali Naci Karacan tarafından kurulan Milliyet Gazetesi Demokrat Parti (DP)'yi desteklemiştir. Milliyet Gazetesi de Hürriyet Gazetesi gibi bir yığın gazetesi olmaya çalışmaktadır. Bu iki gazete de Türkiye'de ilk kez modern baskı tekniklerinden yararlanan gazetelerdir.

Türk basını 1950'li yıllarda ortadaki çelişik eğilimlere karşın yine de oldukça canlı bir gelişim göstermiştir. Basın toplumun en alt kesimlerine kadar inmiş ve eski seçkin basının yerini daha standartta olsa yığınsal nitelikteki bildirişim biçimleri almıştır.

Gazetelerde giderek teknolojik düzey yükselmiş halka dönük yeni anlatım biçimleri gelişmiştir. Sermaye birikimi hızlanmıştır. Basın kendi inançları doğrultusunda topluma yön verme çabasına girmiştir. Sanayileşme sürecine bağlı olarak yazılı basında hızlı bir teknolojik değişime yönelmiştir. Gazeteler tümüyle yığınsal nitelik kazanmıştır.

1968 yılında Haldun Simavi tarafından Günaydın Gazetesi kurulmuştur. Ofset tekniğinden yararlanarak renkli baskı yapmış, siyasal olaylar yerine merak uyandıran konuları işlemiş, halkın ilgisini çekerek kısa sürede okunan bir bulvar gazetesine dönüşmüştür. Yeni dönemde basında bulvar gazeteciliği de ortaya çıkmıştır.

1970'li yıllarda televizyonun yayın hayatına başlamasıyla gazeteler bundan olumsuz yönde etkilenmiş, okur ve ilan kaybına uğramışlardır.

Cumhuriyetin ilanı sırasında ilkel teknikler ile yayım yapan gazeteler daha sonra teknik açıdan gelişim göstermişlerdir. Önce linotip ve rotatif gibi yeni baskı tekniklerini kullanmışlar, daha sonra da 1950'li yıllarda tıfdruk, 1960'lı yıllarda da ofset baskı tekniklerini kullanmışlardır. Sermaye yoğunlaşması ve tekelleşme en üst düzeye ulaşmıştır. Bazı bulvar gazeteleri tiraj artırmak amacıyla piyango ve armağan dağıtımına başlamıştır.

Basında profesyonel gazeteciler görev almaya başlamışlardır. Dış politika, iktisat, sanat, kültür, bilim konularında, gazetelerde özel sayfalar ve uzmanlık bölümleri açılmıştır.

Bunun yanı sıra maliyetlerin artışı, televizyon yayınları nedeniyle ilan gelirlerinin azalması, basını büyük sermayeye yönelme ve tekelleşme eğilimleriyle başbaşa bırakmıştır.

Ülkemiz basını 1970'lerden bu yana hiç durmayan bir biçimde, teknik anlamda büyük gelişme içindedir. Klasik gazete yayıncılığının yanı sıra artık elektronik gazete yayıncılığı da başlamıştır.

Günümüzde artık daktilolar yerini tamamen bilgisayarlara bırakmıştır. Kağıtların yerini bilgisayar kabloları, pikaj-montajın yerini scanner (tarayıcı) sistemleri almıştır.

Günümüzde artık, teknoloji sayesinde, bir muhabir, haber ve fotoğrafları dünyanın herhangi bir yerinden bilgisayarlar ile gazetesine gönderebilmektedir. Elektronik gazetenin en gelişmiş örnekleri ise Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya'da görülmektedir.

Türkiye'de de elektronik gazeteler yayın yapmaya başlamıştır. Fakat bütün bu teknolojik gelişmeler gazetenin tamamen ortadan kalkması için yapılmamıştır. Dünyadaki bütün teknolojik gelişmeleri yakından izlemiş ve kullanmaya başlamış olan Türk Gazetelerinin de bu yeni teknolojik ürünleri haberi daha hızlı ve çabuk bir biçimde okuyucuya iletilmesi ve kamu adına gördükleri görevi daha da güçlendirmeyi amaçlamaktadırlar.

Kaynakça

- İLAL, Ersan, İletişim, Yıgınsal İletişim Araçları ve Toplum, Der Yayınları, İstanbul, 1991.
- İNÜĞUR, Nuri, Basın ve Yayın Tarihi, İstanbul, 1982.
- RİGEL, Nurdoğan, Kağıt Kaplanlar, İstanbul, Der Yayınları, 1993.
- GEVĞİLİLİ, Ali, Türkiye Basını, İletişim Yayınları.